

МІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Київський національний лінгвістичний університет
Кафедра психології і туризму

КУРСОВА РОБОТА з
психології
на тему: «Соціально-психологічні фактори
вибору професії у старшому шкільному віці»

Студентки 2 курсу групи Сл(укр) 03-21
Педагогічного факультету романо-
германської та української філології
Спеціальності 014 Середня освіта
Атаманчук Вікторії

Науковий керівник: викладач
кафедри психології і туризму Пліш Г.Й.

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____ Оцінка ЄКТС: _____

Члени комісії:

_____

(прізвище та ініціали)

(підпис)

_____

(прізвище та ініціали)

(підпис)

_____

(прізвище та ініціали)

(підпис)

КИЇВ – 2023

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ВИБІР ПРОФЕСІЇ У СТАРШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	5
1.1 Характеристика вікових особливостей старшого шкільного віку	5
1.2 Соціально-психологічні особливості вибору професії	7
1.3 Професійне самовизначення у старшому шкільному віці	11
Висновки до розділу	19
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ У СТАРШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	20
2.1. Опис методів дослідження та груп випробуваних	20
2.2. Програма емпіричного дослідження	21
Висновки до розділу	23
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ	25
3.1. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів	25
3.2. Рекомендації щодо організації проведення профорієнтаційної роботи з урахуванням результатів дослідження.....	28
Висновки до розділу	30
ВИСНОВКИ.....	32
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	35
ДОДАТКИ.....	38
РЕЗЮМЕ	40

ВСТУП

В даний час у зв'язку зі зміною соціально-економічної ситуації в країні особливо важливим стало питання про професійне самовизначення старшокласників, умови та фактори, що сприяють успішності цього процесу. Професійна діяльність у житті людини є основою у забезпеченні її соціальних досягнень, самостверджень і самореалізації.

Актуальність теми. Якщо проаналізувати факти сучасної дійсності, можна помітити, що дуже багато молодих людей зазнають невдач і зазнають розчарувань у своїй професійній діяльності. Можливо, однією з причин є невірний вибір професії в юності. Відомо, що старший шкільний вік – це час самовизначення. Це питання постає перед кожним старшим школярем.

Зробити соціально та глибоко особистісний вибір у професійному самовизначенні – складне завдання. Самостійний вибір професії – це «друге народження людини». Адже від того, наскільки правильно обрано життєвий шлях, залежить суспільна цінність людини, її місце серед інших людей, задоволеність роботою, фізичне та психічне здоров'я, радість та щастя[9].

Об'єкт дослідження – професійне самовизначення старших школярів.

Предмет дослідження – соціологічні та психологічні фактори, що впливають на професійне самовизначення.

Метою роботи є визначення соціально-психологічних факторів, які впливають на вибір професії у старшому шкільному віці.

Для досягнення мети сформовано наступні **завдання дослідження**:

- 1) провести теоретичний аналіз впливу соціально-психологічних факторів на вибір професії у старшому шкільному віці;
- 2) охарактеризувати вікові особливості старшокласників;
- 3) підібрати та апробувати методики, спрямовані на вивчення особливостей професійного самовизначення старшокласників;

4) на основі отриманих результатів емпіричного дослідження здійснити аналіз факторів впливу на вибір професії у старшому шкільному віці.

Гіпотеза дослідження: у зв'язку з недостатньою поінформованістю про різноманіття світу професій та необхідність обов'язкового вибору старшокласники в більшості випадків не можуть зробити правильний для себе вибір.

Для розв'язання поставлених завдань застосовувались такі **методи:**

1) методи збирання теоретичної інформації: аналіз літератури з проблеми дослідження, узагальнення теоретичного матеріалу;

2) методи збирання емпіричної інформації: диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО) Є. Клімова;

3) методи математико-статистичної обробки даних.

Отримані результати дослідження можна використовувати в закладах загальної середньої освіти для планування проведення профорієнтаційної роботи зі старшокласниками.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИХ ФАКТОРІВ НА ВИБІР ПРОФЕСІЇ У СТАРШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

1.1. Характеристика вікових особливостей старшого шкільного віку

Психологічні особливості підліткового віку й досі залишаються предметом дискусій більшості психологів. Незважаючи на збільшену кількість досліджень даної галузі, немає спільної точки зору на питання: про провідну діяльність в даному віці, межі і внутрішню структуру цього віку, про новоутворення, що з'являються. Деякі дослідники підліткового періоду пояснюють це соціальною, культурною та історичною обумовленістю, наприклад, за дослідженнями Г. Крайга у Сполучених Штатах Америки та інших промислово розвинених країнах підлітковий період нерідко триває протягом 10 (11-21) і більше років. Ш. Бюлер вважала верхнім кордоном юності 21-24. У вітчизняній психології, говорячи про підлітковий вік, зазвичай відзначають його межі від 11 до 18. Буває важко визначити, коли саме починається і коли закінчується період підліткового віку[15].

Існує безліч гіпотез, фундаментальних досліджень та теорій підліткового періоду. Підлітковий вік вже довгий час є предметом суперечок та обговорень, як у західній, так і у вітчизняній психології, при цьому в першому випадку підлітковий вік розглядається докладніше з біологічної точки зору, де ключову роль відіграють статеве дозрівання та фізіологічні зміни, що відбуваються з підлітком. У вітчизняній психології розглядається і вплив культурного змісту середовища для позначення нових векторів у вивченні підліткового періоду, які є в культурно-історичній концепції Л. С. Виготського.

У підлітковому віці, за Виготським, відбувається етап руйнування старих інтересів, і етап дозрівання нової «біологічної основи», де згодом розвиваються нові інтереси.

Л.С. Виготський виділив два новоутворення підліткового віку – розвиток рефлексії та її основи самосвідомості. Розвиток рефлексії у підлітка, писав він, не обмежується лише внутрішніми змінами самої особистості, у зв'язку з виникненням самосвідомості для підлітка стає реальним ширше і глибоке розуміння інших людей. Розвиток самосвідомості по Виготському як основний бік душевного життя залежить від культурного змісту навколишнього середовища. У країнах традиційно підлітковий період сприймається як вік «бурі і тиску» - перевертання в емоціях і поведінці загалом. Вперше термін «бура та натиск» використаний С. Холлом у 1904 році. Ст. Холл один із західних учених, які вважали, біологічні характеристики основоположними, що обґрунтовують психологічні зміни. Його теорія полягає в «законі рекапітуляції», де онтогенез повторює основні стадії філогенеза. На думку ст. Холла, період «бурі та натиску» порівнюємо із ситуацією хаосу, коли «тварини, напівварварські тенденції стикаються з вимогами соціального життя...». Ст. Холл вперше описав амбівалентність та парадоксальність характеру підлітка, виділив ряд протиріч характерних для цього віку. Ст. Холл описував підлітковий період як кризу самосвідомості, при подоланні якого людина набуває "почуття індивідуальності" [20].

Л. С. Виготський докладно розглядав проблему зміни інтересів у перехідному віці, називаючи її «ключом до проблеми психологічного розвитку підлітка». Він писав, що психологічні функції людини на різних щаблях розвитку, не діють випадково безсистемно або автоматично, а діють систематично, що спрямовуються конкретними потягами, інтересами та прагненнями [21].

У другій половині 20 століття, дослідники поглибили розуміння ролі середовища у розвитку дитини. Одним з них був Е. Еріксон, який вважав підлітковий вік найважчим і найважливішим періодом у житті. Він писав, що «психологічна напруженість, яка супроводжує формуванню цілісності особистості, залежить тільки від фізіологічного дозрівання, особистої біографії, а й від духовної атмосфери суспільства, у якому людина живе, від внутрішньої

суперечливості суспільної ідеології» [6]. Е. Еріксон включає дорослішання в біологічний контекст, тим самим уникаючи проблеми соціального. У своїй теорії він використовує поняття - ідентичності, «засвоєний і особистісно прийнятий образ себе, у всьому багатстві відносин особистості до навколишнього світу, здатність особистості до повноцінного вирішення завдань». У рамках цієї теорії Еріксоном було виділено 8 фаз розвитку ідентичності. Перехід на кожен наступну фазу здійснюється при вирішенні основної кризи, властивої попередній фазі. Підліткова є ключовою фазою для набуття ідентичності (за Е. Еріксоном 5-та стадія - 12-18 років). Кризою на цій стадії є плутанина ролей з одного боку та ідентифікація з іншого. При сприятливому проходженні цієї фази у підлітка формується почуття ідентичності, при несприятливому поплутанні ідентичність у сукупності із сумнівами щодо себе. Завдання цієї стадії: особистісне, гендерне та професійне самовизначення. Головним питанням цієї стадії можна визначити: Хто я, куди йду і ким хочу стати?

1.2. Соціально-психологічні особливості вибору професії

Вивчення проблеми професійного самовизначення належить до фундаментальних та активно розроблюваних у психологічній науці.

Запитання самовизначення, як показав С.Л. Рубінштейн, що не можуть розглядатися у відриві від взаємин суб'єкта із соціальним оточенням. Значимість даного методологічного становища стає особливо очевидною щодо найважливішого етапу професійного самовизначення — вибору професії старшокласниками. Чинники соціально-психологічного порядку завжди істотно, а найчастіше вирішальний вплив на реальний вибір професії. Визначаючи своє місце у світі професій, старшокласник, крім власних устремлінь і намірів, неспроможна не враховувати сформовані у суспільстві конкретні соціально-економічні умови. Адже його особистісні якості суттєво визначаються і виявляються залежно від факторів соціального порядку.

Старшокласник виявляється в епіцентрі безлічі різних, часом взаємовиключних порад, пропозицій, вимог та навмисних впливів з боку інших людей, соціальних груп та організацій. Таким чином, ситуація вибору професії, навіть будучи перенесеною у внутрішній хшан старшокласника, завжди залишається соціальною і ставить його перед необхідністю врахування безлічі різнопорядкових факторів, що функціонують підстав або критеріїв вибору [31].

До них належать, крім соціально-психологічних, і внутрішньо-професійні критерії, тобто оцінки старшокласниками своїх інтересів, здібностей та професійних вимог.

Проблема суб'єктивної значущості для старшокласників соціально-психологічних критеріїв вибору професії, у тому числі у співвідношенні із внутрішньо-професійними, є актуальною і вимагає свого подальшого вивчення стосовно сучасного суспільного життя.

Є.А. Клімов виділяє вісім основних факторів, що впливають на професійний вибір у юнацькому віці [13]:

1. Професійні та життєві плани, те, ким хоче себе бачити старшокласник через кілька років.

2. Здібності та таланти. Вони необов'язково мають бути пов'язані виключно з навчальною діяльністю.

3. Вплив сім'ї. Воно зазвичай одна із основних чинників, діти розраховують допомогу батьків, прислухаються до них. Сім'я може надати юнакові повну свободу дій, таким чином вимагаючи від нього самостійності, ініціативи та відповідальності. Буває і навпаки, коли батьки прагнуть втілити в дітях свої мрії, те, що не зробили самі, і нав'язують їм свою позицію щодо вибору професії, не зважаючи на справжні бажання свого чада.

4. Позиція ровесників. Вплив друзів може бути визначальним чинником. На жаль, воно може бути і негативним: іноді небажання розлучатися з найкращим другом змушує старшокласника ухвалити рішення «вчиняти разом», навіть якщо професія, навчальний заклад чи місто йому не дуже подобається.

5. Вплив шкільного педагогічного колективу. Сучасна система освіти спрямовано розкриття здібностей кожного окремого учня. Вчителі знають, чого схильний старшокласник і можуть підштовхнути його у потрібному напрямку. Допомогти також можуть регулярно проводитися в школі тести на профорієнтацію, розмови зі шкільним психологом.

6. Схильності. Юнак навряд чи самостійно вибере той професійний напрям, до якого він не матиме ніяких схильностей.

7. Інформованість про ту чи іншу професію.

8. Необхідність у суспільному визнанні [13].

Основними особистісними чинниками вибору майбутньої професії психологи вважають такі: інтереси (цікавість професії, схильності); здібності (як спеціальні механізми, які просто необхідні для досягнення успіху у вибраному виді діяльності); темперамент; характер. Ці чинники нерідко відносять до суб'єктивних. Інша група факторів (які слід назвати об'єктивними) включає: рівень підготовки (успішності), стан здоров'я, знання про світ професій. Психологи також виділяють соціальні характеристики: оточення, домашні умови, рівень освіченості батьків. Значними чинниками є можливості.

Варто зазначити, що будь-яка професія має вимоги до інтересів особистості: це може бути інтерес до нового, праці та її результату, практичної діяльності. Інтерес - це індивідуальна психологічна особливість людини, що характеризується вибірковою спрямованістю до чогось. Інтереси можна розділити за змістом (наприклад, лінгвістичні, художні і т.д.), по різнобічності (тобто. спрямовані лише одне предмет чи його бік), за тривалістю (стійкі чи нестійкі).

Поряд із переліченими факторами, важливу роль у виборі майбутньої професії грає самооцінка.

Самооцінка є однією з необхідних умов здійснення особистісного підходу до вибору професії, адже пізнання себе йде саме через порівняння себе з іншими людьми, а також порівняння з їхніми успіхами та досягненнями. У

процесі пізнання себе ми в цей момент пізнаємо та іншу людину. Процес порівняння є основою як для світопізнання, але й пізнання себе самого.

У процесі професійного самовизначення відбувається розвиток самосвідомості, формується система ціннісних орієнтацій, наводиться модель себе у майбутньому, будуються еталонні моделі, службовці ідеального образу майбутнього. Особистісне самовизначення відбувається, освоюючись на суспільно вироблених уявленнях про ідеали діяльності.

Отже, існують різні підходи до визначення психологічних чинників, які впливають на вибір професії. Більшість дослідників вважають, що ці фактори впливають на вибір професії як на вибір діяльності у житті, а професійне самовизначення розглядають як сам процес розвитку суб'єкта праці. Також поширена думка, що основним правильним вибором є саме професійний інтерес.

Для людей, що стоять на порозі самовизначення, важливі наступні моменти: якнайкраще розібратися в собі, оцінити свої можливості, до яких належать і професійні, оцінити умови, які можуть сприяти або заважати відкриттю дверей у світ професій.

Є.А. Клімов вважав, що потрібно дотримуватися таких рекомендацій, які необхідні для покращення підготовки учнів середніх шкіл до свідомого вибору професії [11]:

1. Всю професійну роботу учнів варто проводити з урахуванням соціально-особистісного підходу. При цьому слід сприяти узгодженню особистих інтересів та здібностей із суспільними потребами;
2. Необхідно стежити за тим, щоб професійний вибір не був нав'язаний ззовні, а був результатом самовизначення юнака;
3. Під час проведення профорієнтаційної роботи необхідно завжди враховувати вікові, групові та індивідуальні особливості старшокласників.
4. Варто готувати учнів до свідомого вибору професії у єдності з усією навчально-виховною роботою, формувати їх професійні інтереси у зв'язку з навчальними;

5. Необхідно приділяти більшу увагу психологічній підготовці учнів до праці, формуванню вони суспільно-значущих мотивів вибору професії [13].

У юнацькому віці вибір професії стає психологічним центром для розвитку особистості, важливою частиною життєвого самовизначення юнака, тому не дивно, що у багатьох виникають проблеми, пов'язані з цим. Проблеми професійного самовизначення юнаків пояснюються суперечливістю розвитку особистості цього віці, багатозначністю задатків, різноманітністю інтересів, існуванням великих варіантів вибору і неможливістю приміряти він якийсь майбутній вид діяльності. Вчорашні випускники найчастіше мають лише поверхневі знання про існуючі професії, тому виявляються нездатними співвіднести вимоги до майбутнього фахівця зі своїми можливостями та здібностями.

Обґрунтований професійний вибір передбачає як самооцінку і внутрішні якості особистості, а й узгодження їх із потребами суспільства на кадрах і особливостями обраної діяльності. Для юнаків і дівчат, які здобувають середню освіту, цікаві професії, які мають високий престиж у суспільстві та відповідають сучасному рівню розвитку науки і техніки.

Вибираючи професію, юнаки та дівчата обирають не лише майбутнє місце роботи, а й свою подальшу долю. Зважаючи на всі фактори вибору професії, необхідно пам'ятати головне – майбутній рід занять має приносити фахівцю позитивні емоції, а також забезпечити можливість приносити користь суспільству. Жоден найвищий пост і високий статус обраного шляху не дасть відчуття радості від усвідомлення того, що ви займаєтеся улюбленою справою [11].

1.3. Професійне самовизначення у старшому шкільному віці

Як ми вже зазначали, одним із найважливіших завдань цього віку є вибір професії. Підліток найчастіше уявляє себе у різних емоційно привабливих йому професійних ролях, але остаточний психологічно обґрунтований вибір професії зробити неспроможна. Однак на початку старшого шкільного віку ця проблема

постає перед тими дівчатами та юнаками, які залишають основну загальноосвітню школу. Це приблизно третина старших підлітків: одні з них вступають до установ початкової та середньої професійної освіти, інші змушені приступити до самостійної трудової діяльності.

У 14 – 15 років дуже складно обрати професію. Професійні наміри дифузні, невизначені. Професійно-орієнтовані мрії та романтичні устремління реалізувати насправді неможливо. Незадоволеність реально майбутнім стимулює розвиток рефлексії – усвідомлення власного «Я». Самоаналіз стає психологічною основою відстроченого професійного самовизначення багатьом учнів професійної школи. Хоча, здавалося б, саме вони, які здобувають професійну освіту у профтехучилищах, профліцеях, технікумах та коледжах, професійно вже визначилися. Але статистика свідчить у тому, що вибір навчально-професійного закладу психологічно не обґрунтований [26].

Психологічно більш комфортно почуваються ті дівчата та юнаки, які здобувають середню (повну) загальну освіту. На момент закінчення школи дівчини та юнаки з багатьох уявних, фантастичних професій повинні вибрати найбільш реальні та прийнятні варіанти. Психологічно спрямовані в майбутнє, вони розуміють, що благополуччя та успіх у житті насамперед залежатимуть від правильного вибору професії.

На основі оцінки своїх здібностей і можливостей, престижу професії та її змісту, а також соціально-економічної ситуації дівчата та юнаки насамперед самовизначаються щодо шляхів здобуття професійної освіти та резервних варіантів залучення до професійної праці.

Професійне самовизначення стало предметом глибокого дослідження Н. С. Пряжнікова. Він підкреслює його нерозривний зв'язок із самореалізацією людини в інших важливих сферах життя і бачить його сутність у самостійному та усвідомленому знаходженні смислів виконуваної роботи та всієї життєдіяльності у конкретній культурно-історичній (соціально-економічній) ситуації [25].

Л.І. Антиферова, Л.М. Мітіна, А.В. Мудрик, А.С. Огнєв вважають, що існує потреба у професійному самовизначенні, психологічний зміст якої може бути різним. За настановами на вибір професії вони виділили основні типи старшокласників [19]:

1. Учня має актуальний мотив, але немає готових рішень, відповідних йому. Для нього характерна невизначеність актуальних завдань, майбутнє не уявне, підвищена залежність від обставин життя, непостійність бажань. Він прагне відсунути майбутнє як час відповідальних рішень, яких готовий, тобто. виявляє інертність у прийнятті рішень.

2. У учня існує ідеальний образ бажаного результату, орієнтація на співвіднесення мети та умов її досягнення, на внутрішню зміну свого «Я» та частково поведінки. Однак через малодиференційовані схильності відбувається поєднання сьогодення та майбутнього.

3. У учня спостерігається орієнтація досягнення зміни навколишнього світу, турбота про збереження та розширення соціальних контактів, здатність самостійно зробити вибір професії, який відповідає схильностям. Він живе майбутнім, тому займається самоосвітою, обмежуючи у теперішньому коло захоплень та задоволень.

П.І. Яничев виділяє ще один тип старшокласників:

Учень зібраний, мобілізований, емоційно стабільний, тому здійснюється орієнтація планування майбутнього.

Як джерела рушійних сил професійного самовизначення виділяються протиріччя, пов'язані з визначенням та оцінкою життєвої перспективи: між можливістю проявити себе в різних видах діяльності та необхідністю самообмеження потреб; між схильністю до якоїсь професії та уявлення про її непрестижність; між оцінкою рівня свого загального розвитку та можливістю зайнятися даною роботою [29].

Узагальнюючи проведений аналіз професійного становлення особистості, виділимо основні моменти цього процесу:

1. Професійне самовизначення – це виборче ставлення індивіда до світу професій загалом і до конкретної обраної професії.

2. Ядром професійного самовизначення є усвідомлений вибір професії з урахуванням своїх особливостей та можливостей, вимог професійної діяльності та соціально-економічних умов.

3. Актуалізація професійного самовизначення особистості ініціюється різними подіями (закінчення загальноосвітньої школи, професійного навчального закладу, підвищення кваліфікації, зміна місця проживання, атестація, звільнення з роботи та ін.).

4. Професійне самовизначення є важливою характеристикою соціально-психологічної зрілості особистості, її потреби в самореалізації та самоактуалізації [15].

Професійне самовизначення людини у світі професій є особистісним аспектом формування професіонала. Професійне самовизначення супроводжується побудовою особистого професійного плану, формуванням внутрішньої готовності до усвідомленого та самостійного подання, коригування та реалізації перспектив свого розвитку, готовності розглядати себе суб'єктом, що розвивається у часі, і самостійно знаходити особистісно значущі сенси у конкретній професійній діяльності [3].

Розвиток професійної самосвідомості особистості великою мірою пов'язане з розвитком особистості в цілому. Реалізуючи уявлення себе у процесі спілкування та включення себе у ту чи іншу діяльність, людина має можливість оцінити свою відповідність обраним ідеалам, усвідомити унікальність своїх можливостей, співвіднести ці можливості з реальними умовами їх реалізації [23].

Процес професійного самовизначення включає розвиток самосвідомості, формування системи ціннісних орієнтації, моделювання свого майбутнього, побудова еталонів у вигляді ідеального образу професіонала. Особистісне самовизначення людини відбувається на основі освоєння суспільно вироблених уявлень про ідеали, норми поведінки та діяльності. В даний час соціальна

орієнтація багато в чому визначає професійну самосвідомість людини, її професійне самовизначення та професійний вибір [32].

Специфічні моменти самосвідомості, формування Я-концепції, що включає образ «Я-професіонала», залежать від ступеня узгодженості ідеального та реального «образа-Я» та ідеального та реального образу професії. Співвідношення «Я-реального» та «Я-ідеального» визначає вимогу людини до себе. Потреба у задоволенні власного «Я» (самоповаги, власної значущості та компетентності) повинна реалізуватися в самоствердженні та самовираженні людини, у її прагненні проявити себе [35].

Не лише пізнання, а й здійснення себе формує самосвідомість людини, її «внутрішнє-Я», її мотивацію. Самовизначена особистість – це суб'єкт, який усвідомив, чого він хоче (свої цілі, життєві плани, ідеали), що він є (свої особистісні та фізичні властивості), що він може (свої можливості, схильності), чого від нього чекає суспільство [27].

Умовою успішного самовизначення, на думку Ю.А. Корелякова, вважатимуться формування ставлення у старшокласника себе як до суб'єкта обраної діяльності та професійної спрямованості. П.Г. Щедровицький виділяє як таку умову розвиток здатності будувати свою індивідуальну історію, а О.С. Газман – оволодіння способами та механізмами саморозвитку (інформація про себе, про мир, самопізнання, рефлексія, цілепокладання, планування) [19].

Таким чином, вибір професії передбачає певний рівень розвитку професійної самосвідомості, що включає образ майбутньої професії, реального та ідеального «Я». Вибір професійного шляху мотивує постановку тих чи інших професійних та життєвих цілей. Важливого значення набуває соціально-професійна позиція людини, головними складовими якої є сенсоутворюючі мотиви, ціннісні орієнтації та смислові установки. Образ професії як когнітивно-емоційна освіта є мотивуючим чинником оцінки себе. Таким чином, самооцінка виступає внутрішнім спонукачем зіставлення минулого (знань та досвіду), сьогодення (переживань «Я») та майбутнього (мети) [29].

Здійснення себе в професії включає формування образу професії, особливо на етапі вибору сфери професійної діяльності.

Образ майбутньої професії є досить складною освітою, що включає емоційні та когнітивні компоненти. Відповідно емоційно-оцінних компонентів змістовним компонентам професії робить вибір обґрунтованим і реальним. Для обґрунтованості професійного вибору необхідно також, щоб вимоги професії відповідали можливостям людини. В іншому випадку в самосвідомості людини накопичується негативний життєвий досвід, формуються своєрідні способи вирішення завдань, що постають перед ним - уникнення проблем, їх ігнорування і т.д. Виникає проблема соціального та професійного ідеалу, пов'язана з засвоєнням та побудовою знаково-символічних форм (понять та образів) та з оцінкою предметно-практичної діяльності людини (процесу та результату діяльності) [2].

Особистісний зміст професійного ідеалу обумовлений соціальною позицією людини, та її головними складовими є сенсоутворюючі мотиви, ціннісні орієнтації, смислові установки.

Вибір професійного шляху пов'язаний з вибором реальних життєвих цінностей, які визначають реальну професійну мотивацію. Цінності здійснюють зв'язок між когнітивними та емоційними складовими професійної самосвідомості через внутрішню мотивацію. Образ професії, як когнітивне емоційне освіту, є мотивуючим чинником оцінки себе. У свою чергу, результат оцінки мотивує до постановки тих чи інших професійних та життєвих цілей. Таким чином, самооцінка виступає як внутрішній спонукач, внутрішня мотивація, і співвідносить минуле (досвід і знання) та майбутнє (мета) у сьогоденні (переживання «Я») [25].

Самооцінка завжди пов'язана з порівнянням себе з іншими, порівнянням із собою («Я-ідеальним», «Я-можливим», «Я-реальним»), або порівнянням інших із собою. Вибір таких норм самооцінки істотно впливає на когнітивну освіту «Я-образу» і пов'язаний із змістоутворюючими мотивами у професійному самовизначенні.

Найважливішим смислоутворюючим мотивом є мотив відповіді себе. Цей мотив пов'язані з самооціночними емоціями і забезпечує несуперечність образу «Я» загалом (ідеальне «Я», можливе «Я» і реальне «Я») [22].

Іншим сенсотворчим мотивом є мотив самоповаги . Він виявляється у самосвідомості, як рівень досягнення ідеального «Я». Сприяюча дія цього мотиву пов'язана з постановкою мети щодо вибору цінностей (мотив зберегти - або змінити своє ідеальне «Я»). Очікування позитивних чи негативних наслідків вибору цінностей, які підвищують чи знижують самоповагу, спонукає до скоєння чи скоєння цього вибору [27].

До смислоутворювальних мотивів можна віднести і мотиви до досягнення успіху або уникнення невдач. У разі розвинених когнітивних складових самооцінки посилюється ймовірність мотивації досягнення успіху, а емоційна складова самооцінки більшою мірою пов'язані з мотивацією уникнення невдачі [27].

Розглянувши соціально-психологічні аспекти розвитку професійної самосвідомості та побудови образу «Я-професіонал», можна припустити, що емоційні та когнітивні відмінності в способах побудови різними людьми ідеального образу професіонала пов'язані з факторами, що визначають суспільну самосвідомість. До цих факторів насамперед належить зміна суспільних ціннісних орієнтацій та моральних установок. Відмінності в індивідуальних способах побудови образу професії визначають формування сенсоутворювальних мотивів та установок у професійному самовизначенні особистості та напрямок розвитку професійної самосвідомості людини.

В.І. Степанський виділив ряд типових психологічних проблем, пов'язаних із професійним самовизначенням особистості. До них насамперед належать:

Розузгодження ідеального і реального образу професії, що обирається.

Уявлення про свої особисті ціннісні орієнтації не відповідають своїм уявленням про цінності, що забезпечують успіх у професійній діяльності в нових економічних та соціальних структурах.

Розузгодження реальної та ідеальної мотивації професійного вибору.

Неадекватна самооцінка [26].

Вирішення будь-яких психологічних проблем пов'язано насамперед із усвідомленням та прийняттям цих проблем, з розвитком самої свідомості людини. Люди, які стоять на порозі професійного вибору, мають особливий психологічний настрій до самопізнання. Їх характерні: прагнення розібратися у собі, оцінка своїх можливостей у світі, зокрема й у професійному, прагнення оцінити, які умови можуть сприяти, які заважати входженню у світ професії. Найбільшою сензитивністю у розвитку професійної самосвідомості володіють люди, що розглядається в нашій роботі, старшого шкільного, для яких проблема професійного самовизначення є нагальною та актуальною [33].

У молодих людей, стурбованих своїм професійним майбутнім (які прагнуть навчатися у професійному навчальному заведенні, або здобути професію в процесі роботи), як правило, спостерігається випереджальний розвиток в оцінці своїх особистісних якостей порівняно з оцінкою своїх професійних якостей. Перша оцінка є більш обґрунтованою та диференційованою, включає більшу кількість параметрів. Учні краще уявляють себе як особистість взагалі, тобто. у сукупності моральних, фізичних, інтелектуальних якостей, своїх інтересів та схильностей, але меншою мірою мають уявлення про своє професійне «Я» [34].

Наявні розбіжності у самооцінці передусім стосуються її змістовних компонентів. Одні знають себе більше, інші менше; певні якості особистості, здібності, значущі на даний момент, піддаються аналізу та оцінці, інші, в силу їх неактуальності, людиною не оцінюються (хоча і можуть бути оцінені за низкою параметрів). Існують такі особистісні властивості та якості, які не включаються до сфери усвідомлення та самооцінки, людина просто не може оцінити себе за низкою параметрів [20].

Отже, на вибір професії великий вплив має достатня сформованість всіх компонентів образу професії в учня. Розглянемо різні підходи щодо вибору майбутньої професії.

Висновки до розділу

Теоретичний аналіз проблеми професійного самовизначення особистості вітчизняної та зарубіжної психології дозволяє нам зробити наступні висновки, а саме слід відрізнити поняття «професійна орієнтація», яке є узагальненим поняттям одного з компонентів загальнолюдської культури та «професійне самовизначення», яке ми бачимо, як самостійне та усвідомлене узгодження професійно-психологічних можливостей особистості із змістом та вимогами професійної праці, а також знаходження змісту виконуваної діяльності у конкретній соціально-економічній ситуації, з урахуванням уявлень про ідеальні моделі професійної кар'єри самовизначеного.

Також слід відрізнити поняття «особистісного самовизначення», що передбачає вибір та реалізацію особистістю тих чи інших соціальних ролей, як набуття соціальних стереотипів, життєвого стилю та самого способу життя від «професійного самовизначення». Психологічний супровід розглядається як цілісна, комплексна система взаємодії психолога з людиною на рівні її суб'єктивних психологічних проблем для надання їй психологічної допомоги та соціальної підтримки. Передбачає пошук прихованих ресурсів розвитку учня, опору з його власні можливості, відкриття перспектив його особистісного зростання, створення цій основі умов переходу особистості до самопомоги;

Теоретичний аналіз професійного самовизначення особистості підліткового віку у вітчизняній та зарубіжній психології позначає завдання професійного самовизначення як одну з головних на цьому віковому етапі. Старшого підлітка треба підтримати, щоб він сам визначився, знайшов сенс у професійній діяльності з урахуванням уявлень про ідеальну модель професійної кар'єри та прийняв своє рішення.

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБОРУ ПРОФЕСІЇ У СТАРШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

2.1. Опис методів дослідження та груп випробуваних

Аналіз літературних джерел дозволив припустити, що процеси особистісного та професійного самовизначення відбуваються не паралельно, не окремо, вони взаємопов'язані, проте не зводяться один до одного, і водночас перебіг цих процесів відбувається нерівномірно.

У дослідженні можна виділити кілька етапів:

1) Організаційний етап. На цьому етапі було проведено теоретичний аналіз та систематизація психологічної, педагогічної, соціологічної, філософської літератури з проблеми дослідження. Було зроблено вибір групи піддослідних, підбір методик на дослідження, підготовка роздавального матеріалу;

2) Емпіричний етап. Являє собою безпосереднє проведення дослідження та збирання даних для подальшого аналізу та обробки;

3) Аналітичний етап. Обробка даних за допомогою математичної статистики у психології, оформлення таблиць розподілу та статистичних критеріїв. На цьому етапі використовувалися математичні методи, а саме стандартний пакет програм Excel;

4) Структурний етап. Інтерпретація одержаних результатів дослідження;

5) Розробка рекомендацій щодо психолого-педагогічного супроводу особистісного та професійного самовизначення.

Ми припустили, що старшокласники, які обрали майбутню професію, відрізняються змінами у формуванні мотиваційної сфери та мають активну життєву позицію.

Експериментальна база нашого дослідження – школа-гімназія №26 м. Київ. У дослідженні брали участь 30 дітей віком 15-16 років, учні 9, 10 та 11 класів. На основі бесіди, на першому етапі дослідження, були обрані ті школярі, які вже

обрали майбутню професію – 30 осіб. Ці школярі увійшли до складу експериментальної групи .

У роботі було використано експериментальну методику для відбору різних типів професій відповідно до класифікації типів професій – методика «Диференціально-діагностичний опитувальник» Клімова (ДДО).

2.2. Програма емпіричного дослідження

Диференційно-діагностичний опитувальник (ДДО) Є. Клімова [13] показує до якої професійної сфери людина відчуває схильність і виявляє інтерес.

Методика ґрунтується на класифікації професійних інтересів. Дозволяє встановити в якій області старшокласнику найкраще вибрати спеціальність, за якою він проходитиме професійне навчання після школи.

За кожним стовпцем підрахувати алгебраїчну, тобто з урахуванням знаків, суму.

Закреслені цифри не рахувати.

Записати їх у рядок «Результати».

Найбільша отримана сума чи суми(по стовпцям) свідчить про найбільш підходящий тип професії.

Малі чи негативні суми вказують на типи професій, яких слід уникати під час виборів.

Максимальна кількість балів у кожному стовпці – 8.

Відповідно до цієї класифікації світ сучасних професій можна розділити на 5 основних типів:

1. «Людина-природа» (П).

Представників цих професій поєднує одна дуже важлива якість – любов до природи. Але кохання не споглядальне. Які мають практично всі люди, вважаючи природу найбільш сприятливим середовищем для відпочинку, а діяльна пов'язана з пізнанням її законів та застосуванням їх. Одна річ — любити тварин і рослини, грати з ними, радіти їм. І зовсім інше — регулярно,

день за днем доглядати їх, спостерігати, лікувати, вигулювати, не зважаючи на особистий час і плани. Фахівець повинен не просто все знати про живі організми, а й прогнозувати можливі зміни в них та вживати заходів. Від людини потрібна ініціатива та самостійність у вирішенні конкретних завдань, дбайливість, терпіння та далекоглядність. Людина, яка працює у сфері «людина-природа», має бути спокійною та врівноваженою;

2. «Людина-техніка» (Т).

Особливість технічних об'єктів у цьому, що вони, зазвичай, може бути точно виміряні за багатьма ознаками. При їх обробці, перетворенні, переміщенні чи оцінці від працівника потрібна точність, визначеність дій. Техніка як руда представляє широкі змоги новаторства, вигадки, творчості, тому важливого значення набуває така якість, як практичне мислення. Технічна фантазія, здатність подумки поєднувати та роз'єднувати технічні об'єкти та їх частини – важливі умови для успіху в даній галузі.

3. «Людина-знакова система» (З).

Ми зустрічаємося зі знаками значно частіше, ніж зазвичай уявляємо собі. Це цифри. Коди, умовні знаки, природні чи штучні мови, креслення, таблиці формули. У будь-якому разі людина сприймає знак як символ реального об'єкта чи явища. Тому фахівцю, який працює зі знаками, важливо вміти з одного боку, абстрагуватися від реальних фізичних, хімічно, механічних властивостей предметів, а з іншого — представляти та сприймати характеристики реальних явищ чи об'єктів, що стоять за знаками. Щоб успішно працювати в будь-якій професії даного типу, необхідно вміти подумки занурюватися у світ, здавалося б, сухих позначень і зосереджуватися на відомостях, які вони несуть у собі. Особливі вимоги професії цього пред'являють до уваги.

4. «Людина-мистецтво» (Х).

Найважливіші вимоги, які висувають професії, пов'язані з образотворчою, музичною, літературно-художньою, акторсько-сценічною діяльністю людини — наявність здатності до мистецтв, творча уява, образне мислення, талант, працьовитість.

5. "Людина-людина" (Ч).

Навіть обираючи професію, не пов'язану безпосередньо зі спілкуванням, ви зробите правильно, якщо звернете увагу на товариськість і контактність. Подумайте, куди ви звернені до людей чи до себе? З ким би ви хотіли спілкуватися — із собою чи з іншими? Головний зміст праці у професіях типу «людина-людина» зводиться взаємодії для людей. Якщо не налагодиться ця взаємодія, то не налагодиться і робота. Якості, необхідні для роботи з людьми: стійкий, гарний настрій у процесі роботи з людьми, потреба у спілкуванні, здатність подумки ставити себе на місце іншої людини, швидко розуміти наміри, помисли, настрої людей, вміння розумітися на людських взаєминах, добра пам'ять тримати в умі імена та особливості багатьох людей), вміння знаходити спільну мову з різними людьми, терпіння.

ІНСТРУКЦІЯ: "Прочитай дані твердження (Додаток А). Якщо ти згоден з ними, то перед цифрою в таблиці постав "+", якщо ні, постав перед цифрою "-". Якщо ти сумніваєшся, закресли цифру".

Висновки до розділу

Отже, для емпіричного дослідження можливості психолого-педагогічного супроводу професійного самовизначення старших школярів було створено експериментальну вибірку: Експериментальна база нашого дослідження – школа-гімназія №26 м. Київ. У дослідженні брали участь 30 дітей віком 15-16 років, учні 9, 10 та 11 класів. На основі бесіди, на першому етапі дослідження, були обрані ті школярі, які вже обрали майбутню професію – 30 осіб. Ці школярі увійшли до складу експериментальної групи .

У роботі було використано експериментальну методика для відбору різних типів професій відповідно до класифікації типів професій – методика «Диференціально-діагностичний опитувальник» Клімова (ДДО).

Методика ґрунтується на класифікації професійних інтересів. Дозволяє встановити в якій області старшокласнику найкраще вибрати спеціальність, за якою він проходитиме професійне навчання після школи.

РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Аналіз та інтерпретація отриманих результатів

Аналіз результатів проведеного дослідження диференційно-діагностичного опитувальника Є. Клімова, розпочнемо з процентного співвідношення експериментальної групи.

Таблиця 3.1.

Диференціальні групи старшокласників з професійної спрямованості
(за опитувальником Клімова Є.)

Професійна спрямованість	Кількість учнів	% від вибірки
Людина-людина	14	46,6%
Людина-знакова система	6	20,2%
Людина-техніка	5	16,6%
Людина-природа	3	10%
Людина-мистецтво	2	6,6%

Аналізуючи результати дослідження, для всієї вибірки учнів 9-11 класів можна назвати переважання гуманітарної спрямованості у виборі сфери діяльності.

Спрямованість на сферу "Людина-людина" становить близько половини учнів – 46,6%. Отримані дані можуть свідчити про те, що учням з такою спрямованістю слід звернути увагу на такі сфери професійної діяльності, як виховання, навчання, медичне обслуговування, побутове обслуговування населення, правовий захист.

Спрямованість на сферу "Людина-техніка" була виявлена у 16,6% піддослідних. Це говорить, що учні з даною спрямованістю схильні до таких видів діяльності як монтаж, налагодження, експлуатування та ремонт техніки (електромонтер, сантехнік, водій, оператор), виробництво різних предметів та речей (модельєр, швачка, столяр), конструювання та будівництво будівель (архітектор, будівельник) тощо.

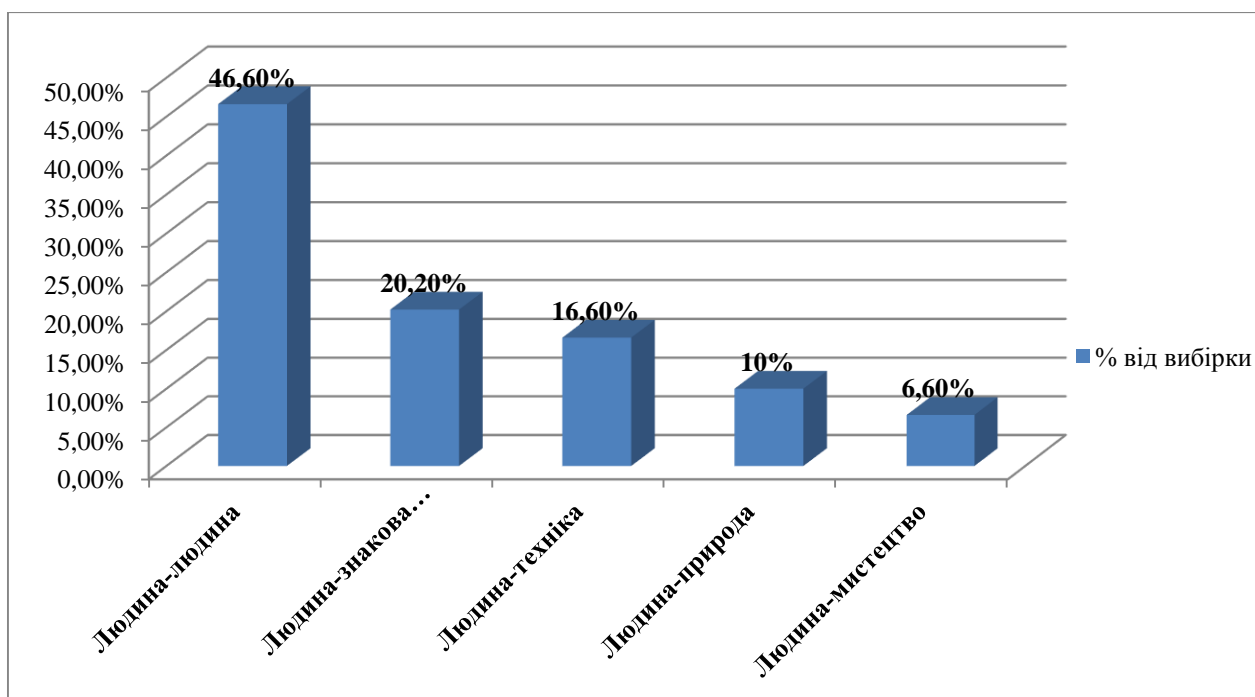

Рис. 3.1. Результати дослідження диференціальної групи старшокласників з професійної спрямованості (за опитувальником Клімова Є.)

10% учнів спрямовано сферу «Людина-природа». Найбільш кращі професії для них мікробіолог, агрохімік, геолог, біолог, ботанік, зоолог, зоотехнік, лісник, агроном, овочівник, квітникар, лісівник, профілактика та лікування захворювань рослин та тварин (ветеринар).

Спрямованість «Людина-знакова система» виявлена у 20,2% досліджуваних, що становить 6 учнів. Даним учням слід звернути увагу на такі професії, пов'язані з роботою з текстами (машиністка, бібліотекар, перекладач, редактор, коректор), формулами та таблицями (економіст, бухгалтер, касир, програміст), кресленнями, схемами, картами (кресляр, штурман), звуковими сигналами (радист, телефоніст, композитор).

Спрямованість на сферу «Людина-мистецтво» – 6,6%, що становить 2 особи. Дані учні мають схильність до таких видів професійної діяльності, як створення, моделювання, проектування художніх образів, відтворення їх за зразком (актор, співак, реставратор, ювелір, поет, письменник, композитор, художник, столяр-червонодеревник та ін.) .

Аналізуючи результати дослідження, для всієї вибірки учнів 9-11 класів можна назвати переважання гуманітарної спрямованості у виборі сфери діяльності.

Проводячи порівняльний аналіз середніх значень показників у вибірки юнаків і дівчат виявили низку відмінностей між середніми значеннями вимірюваних показників.

Таблиця 3.2.

Порівняльна таблиця середніх значень у юнаків та дівчат
за методикою Є. Клімова

Гендерні групи старшокласників	Професійна спрямованість				
	Людина природа	Людина техніка	Людина-людина	Людина-знакова система	Людина-мистецтво
Юнаки 12 осіб	3,6	4,2	3,7	5,2	1,7
Дівчата 18 осіб	4,1	1,7	4,9	2	3,1

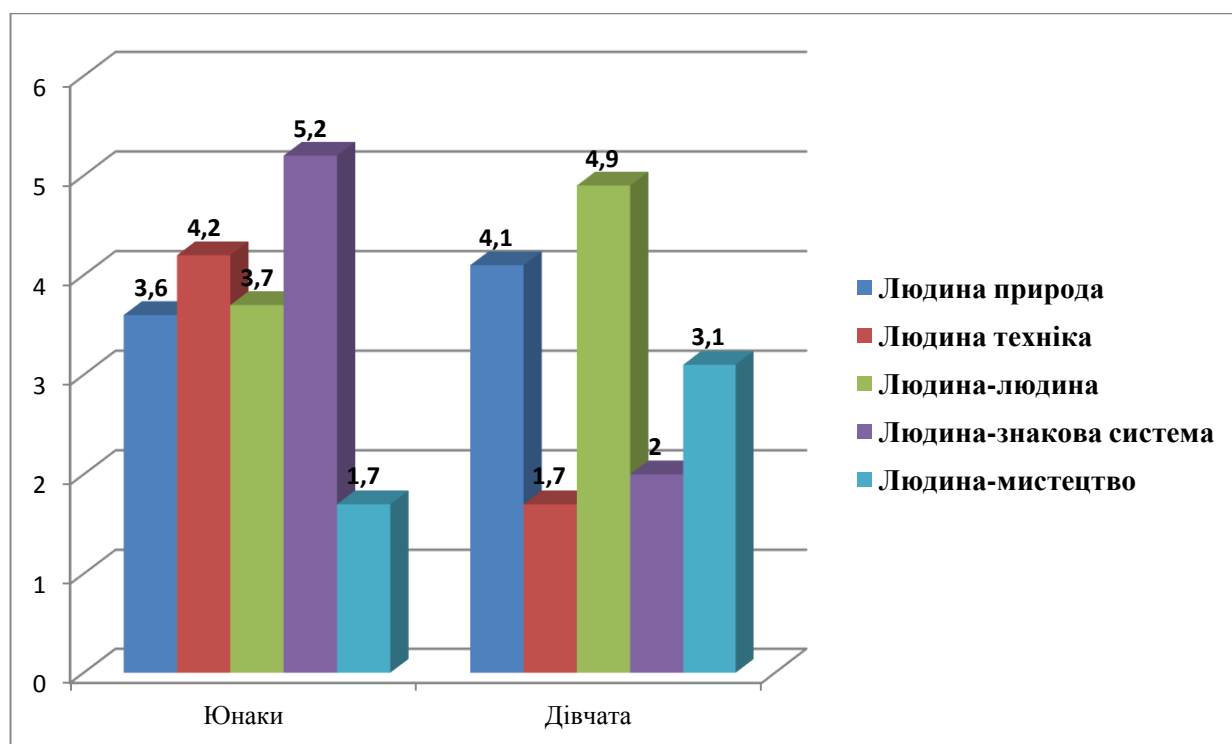

Рис. 3.2. Порівняльний аналіз середніх значень у юнаків та дівчат за методикою Є. Клімова

Таким чином, юнаки найбільше спрямовані на такі сфери діяльності як техніка та знакова система, а дівчата на людину та природу. Це пов'язано з тим, що старшокласники типізують багато професій за статтю як жіночі і рідше як чоловічі. Подібні уявлення старших школярів про професії як жіночих чи чоловічих також впливають на їх ціннісні орієнтації та професійне самовизначення.

3.2. Рекомендації щодо організації проведення профорієнтаційної роботи з урахуванням результатів дослідження

Щоб допомогти молодим людям визначитися з вибором професії, система профорієнтаційної роботи повинна включати діяльність за такими напрямками:

1. Психологічне просвітництво (інформування), що включає в себе ознайомлення школярів зі станом ринку праці, потребами господарського комплексу у кваліфікованих кадрах, змістом та перспективами розвитку ринку професій, формами та умовами їх освоєння, вимогами, що висуваються професіями до людини, можливостями професійно-кваліфікованого зростання та самовдосконалення у процесі трудової діяльності.

2. Професійна діагностика, основною метою якої є виявлення інтересів, схильностей та здібностей особистості до тієї чи іншої професії.

3. Професійна консультація, що розвиває, основною метою якою є надання допомоги школяру у професійному самовизначення з метою ухвалення усвідомленого рішення про вибір професійного шляху з урахуванням його психологічних особливостей та можливостей, і навіть потреб суспільства [5].

Як інформаційно-довідкові та просвітницькі методи можна використовувати такі:

1) професіограми - короткі описи професій (проблема в тому, що традиційні професіограми важко «сприймаються» багатьма школярами, тому

психологу важливо шукати більш компактні та зрозумілі форми опису професій);

2) довідкова література (за умови достовірності такої довідкової інформації);

3) професійна реклама та агітація (за умови достовірності, оперативності та привабливості для тих, кому така реклама призначена);

4) екскурсії школярів на підприємства та до навчальних закладів (при умови завчасного підбору та підготовки кваліфікованих провідних та екскурсоводів);

5) зустрічі школярів із фахівцями з різних професій (за умови спеціального відбору та психолого-педагогічної підготовки таких спеціалістів з професії);

6) пізнавальні та просвітницькі лекції про шляхи вирішення проблем самовизначення;

7) профорієнтаційні уроки зі школярами як система занять (а не як окремі «заходи»);

8) навчальні фільми та відеофільми;

9) різні «ярмарки професій» та їх модифікації, які вже показали свою ефективність у профорієнтаційній допомозі не лише безробітним, а й випускникам шкіл.

Розвиваюча профконсультація для учнів старших класів, має бути побудована на принципі співпраці, мета якої – активізувати учня, сформувані у нього прагнення до самостійного вибору професії з урахуванням отриманих за допомогою психолога знань про себе, свої здібності та перспективи їх розвитку. При професійній консультації можна використовувати такі методи надання допомоги у конкретному виборі та прийнятті рішення [10]:

1. побудова «ланцюжка» основних ходів (послідовних дій), що забезпечують реалізацію намічених цілей та перспектив, що дозволяють наочно (на листочку) уявити школяру і самому профконсультанту можливі життєві перспективи самовизначається людини;

2. побудова системи різних варіантів дій клієнта (як своєрідних «дерев» і «гілок»), що ведуть до певної мети, що дозволяють виділити найбільш оптимальні варіанти перспектив;

3. використання різних схем альтернативного вибору з уже наявних варіантів вибору професії, навчального закладу або спеціальності у конкретному закладі (зазвичай використовуються на заключні етапи консультації).

На нашу думку, при виборі професії, необхідно розвивати у школярів орієнтацію на майбутнє у професії, розглядати професію до як засіб досягнення соціального статусу в подальшому житті. З допомогою інформаційного та діагностичного блоків роботи психолога можна сформувати у школярів уявлення про професійно-важливі якості, які є ключовими для тієї чи іншої професії з метою їх подальшого розвитку та формування необхідних для даної професії первинних навичок.

Професійна орієнтація у старших класах має сприяти підготовці учнів до обраної професії.

Головна мета профорієнтаційної роботи – це допомога школярам зробити усвідомлений вибір професії; формування психологічної готовності до здійснення усвідомленого професійного вибору, відповідного індивідуальним особливостям кожної особи; підвищення компетентності учнів у галузі планування кар'єри [30].

Висновки до розділу

Отже, аналізуючи результати дослідження, для всієї вибірки учнів 9-11 класів можна зробити висновок, що серед досліджуваних переважає гуманітарна спрямованість у виборі сфери діяльності. Спрямованість на сферу "Людина-людина" становить близько половини учнів – 46,6%. Спрямованість на сферу "Людина-техніка" була виявлена у 16,6% піддослідних. 10% учнів спрямовано сферу «Людина-природа». Спрямованість «Людина-знакова

система» виявлена у 20,2% досліджуваних, що становить 6 учнів. Спрямованість на сферу «Людина-мистецтво» – 6,6%, що становить 2 особи.

Також, проводячи порівняльний аналіз середніх значень показників у вибірці юнаків і дівчат виявили низку відмінностей між середніми значеннями вимірюваних показників. Юнаки найбільше спрямовані на такі сфери діяльності як техніка та знакова система, а дівчата на людину та природу.

Як результат аналізу проведеного дослідження, можна відмітити що при виборі професії, необхідно розвивати у школярів орієнтацію на майбутнє у професії, розглядати професію до як засіб досягнення соціального статусу в подальшому житті. З допомогою інформаційного та діагностичного блоків роботи психолога можна сформувати у школярів уявлення про професійно-важливі якості, які є ключовими для тієї чи іншої професії з метою їх подальшого розвитку та формування необхідних для даної професії первинних навичок.

ВИСНОВКИ

1) Провели теоретичний аналіз впливу соціально-психологічних факторів на вибір професії у старшому шкільному віці. Визначили, що на даний час одним з найактуальніших і найважчих питань для сучасної молоді є питання вибору професії. Професійне самовизначення є центральною проблемою в житті старший школяр. Юнацький вік є, з одного боку, складним та нестійким до зовнішніх впливів, з іншого боку – чутливим та сприятливим до створення психологічних передумов особистісної та професійної зрілості. Вибір професії є одним з найважливіших рішень, які необхідно прийняти в підлітковому віці.

Професійне самовизначення є складним психологічним процесом, що включає пізнавальні інтереси, життєві орієнтири, професійну спрямованість, а також професійні плани старшокласників

2) На основі проаналізованої літератури охарактеризувати вікові особливості старшокласників. Психологічні особливості підліткового віку й досі залишаються предметом дискусій більшості психологів. Незважаючи на збільшену кількість досліджень даної галузі, немає спільної точки зору на питання: про провідну діяльність в даному віці, межі і внутрішню структуру цього віку, про новоутворення, що з'являються. Деякі дослідники підліткового періоду пояснюють це соціальною, культурною та історичною обумовленістю, наприклад, за дослідженнями Г. Крайга у Сполучених Штатах Америки та інших промислово розвинених країнах підлітковий період нерідко триває протягом 10 (11-21) і більше років. Ш. Бюлер вважала верхнім кордоном юності 21-24. У вітчизняній психології, говорячи про підлітковий вік, зазвичай відзначають його межі від 11 до 18. В цей період підлітки перебувають на етапі особистісного та професійного самовизначення. Для кожного даний період проходить в залежності від психотипу, соціуму, міжособистісних відносин та ряду інших важливих чинників. Головною метою як психологічної служби

школи, так і сім'ї допомогти дитині у подальшому саморозвитку та самовизначенні.

3) Підібрали та апробували методики, спрямовані на вивчення особливостей професійного самовизначення старшокласників. Для емпіричного дослідження можливості психолого-педагогічного супроводу професійного самовизначення старших школярів було створено експериментальну вибірку: Експериментальна база нашого дослідження – школа-гімназія №26 м. Київ. У дослідженні брали участь 30 дітей віком 15-16 років, учні 9, 10 та 11 класів. На основі бесіди, на першому етапі дослідження, були обрані ті школярі, які вже обрали майбутню професію – 30 осіб. Ці школярі увійшли до складу експериментальної групи .

У роботі було використано експериментальну методику для відбору різних типів професій відповідно до класифікації типів професій – методика «Диференціально-діагностичний опитувальник» Клімова (ДДО).

Методика ґрунтується на класифікації професійних інтересів. Дозволяє встановити в якій області старшокласнику найкраще вибрати спеціальність, за якою він проходитиме професійне навчання після школи.

Отже, аналізуючи результати дослідження, для всієї вибірки учнів 9-11 класів можна зробити висновок, що серед досліджуваних переважає гуманітарна спрямованість у виборі сфери діяльності. Спрямованість на сферу "Людина-людина" становить близько половини учнів – 46,6%. Спрямованість на сферу "Людина-техніка" була виявлена у 16,6% піддослідних. 10% учнів спрямовано сферу «Людина-природа». Спрямованість «Людина-знакова система» виявлена у 20,2% досліджуваних, що становить 6 учнів. Спрямованість на сферу «Людина-мистецтво» – 6,6%, що становить 2 особи.

Також, проводячи порівняльний аналіз середніх значень показників у вибірки юнаків і дівчат виявили низку відмінностей між середніми значеннями вимірюваних показників. Юнаки найбільше спрямовані на такі сфери діяльності як техніка та знакова система, а дівчата на людину та природу.

4) На основі отриманих результатів емпіричного дослідження здійснити аналіз факторів впливу на вибір професії у старшому шкільному віці. На вибір професії впливають як вікові особливості, так і гендерні. В залежності від віку та статі кожна особистість має власні вподобання, нахили та вміння, які на пряму впливають на майбутнє професійне самовизначення.

Як результат аналізу проведеного дослідження, можна також відмітити що при виборі професії, необхідно розвивати у школярів орієнтацію на майбутнє у професії, розглядати професію до як засіб досягнення соціального статусу в подальшому житті. З допомогою інформаційного та діагностичного блоків роботи психолога можна сформувати у школярів уявлення про професійно-важливі якості, які є ключовими для тієї чи іншої професії з метою їх подальшого розвитку та формування необхідних для даної професії первинних навичок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Волков Б.С. Основи професійної орієнтації: навчальний посібник для вузів/ Б.С. Волков. - М., 2007. – 333 с.
2. Воротнікова Є.В. Формування старшокласника як суб'єкт професійного самовизначення / О.В. Воротнікова. – Воронеж, 2001. – 107 с.
3. Головах Є.І. Життєва перспектива та професійне самовизначення молоді / Є.І. Головах. – М., 1988. – 292 с.
4. Голомшток А.Є. Вибір професії та виховання особистості школяра / А.Є. Голомшток. – М., 1979. – 245 с.
5. Грецов А.Г. 100 найпопулярніших професій. Психологія успішної кар'єри для старшокласників та студентів / О.Г. Грець. – СПб., 2008. – 324 с.
6. Еріксон Є. Ідентичність: криза юності / Е. Еріксон. – М., 1996. – 423 с.
7. Зеєр Є.Ф. Профорієнтологія: теорія та практика / Е.Ф. Зеєр. – М., 2004. – 192 с.
8. Зеєр Є.Ф. Психологія професій: навчальний посібник для вузів / Є.Ф. Зеєр – М., 2003. – 336 с.
9. Зеєр Є.Ф. Психологія професійного самовизначення / Є.Ф. Зеєр. – М., Воронеж, 2008. – 480 с.
10. Кіщевська А.В. Проблеми професійного розвитку/ О.В. Кіщевська // Вісн. Моск. ун-ту. Сер. 14 Психологія. – 2001. – № 4. - С. 17–25.
11. Клімов Є.А. Книжка для учнів старших класів середніх шкіл. – М., Просвітництво, 1997. – С.69–70.
12. Клімов Є.А. Психологія професійного самовизначення / Є.А. Клімов. – М., 2005. – 325 с.
13. Клімов Є.А. Психологія професійного самовизначення. Навч. посібник для студ. вищ. пед. навч. закладів. – М: Видавничий центр "Академія", 2004. – ISBN 5-7695-1506-6 – С. 121–128.
14. Кон І.С. Психологія ранньої юності/І.С. Кон. – М., 2000. – 273 с.

15. Кон І.С. Психологія старшокласника / І.С. Кон. – М., 1989. – 264 с.
16. Кудрявцев Є.І. Емоційний супровід вибору професії / Є.І. Кудрявці. – М., 2007. – 172 с.
17. Кухарчук О.М. Психодіагностика у професійному самовизначенні учнів/А.М. Кухарчук. – Мн., 2000. – 220 с.
18. Майерс Д.Дж. Соціальна психологія / Д.Дж. Майерс. – СПб., 2004. – 793.
19. Мітіна Л.М. Психологічне супроводження вибору професії: науково-методичний посібник / Л.М Мітіної. – М., 2003. – 117 с.
20. Мухіна В.С. Вікова психологія / В.С. Мухіна. – М., 1998. – 456 с.
21. Немов Р.С. Психологія: Навч. для студ. вищ. пед. навч. закладів: 4-те вид. – М.: Видавничий центр ВЛАДОС, 2003. – ISBN 5-691-00552-9 – С.676.
22. Пряжніков М.С. Методи активізації професійного та особистісного самовизначення / М.С. Пряжників. – М., 2002. – 176 с.
23. Пряжніков М.С. Професійне самовизначення: теорія та практика / М.С. Пряжників. – М., 2008. – 320 с.
24. Пряжніков М.С. Психологія праці та людської гідності / М.С. Пряжників. – М., 2008. – 352 с.
25. Пряжніков Н. С. Професійне самовизначення: теорія та практика: навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів – М.: Видавничий центр «Академія», 2008. – ISBN 978-5-7695-5359-2 – С. 320.
26. Пряжніков Н. С. Професійне та особистісне самовизначення М.: Видавництво «Інститут практичної психології», Воронеж: НВО «МОДЕК», 2006–С.10.
27. Пряжніков Н.С. Професійне та особистісне самовизначення / Н.С. Пряжників. – М., 1996. – 256 с.
28. Пряжнікова Є.Ю. Профорієнтація: навчальний посібник для вузів /
29. Райс Ф. Психологія підліткового та юнацького віку / Ф. Райс. – СПб., 2000. - 624 с.

30. Резапкіна Г.В. Я та моя професія: програма професійного самовизначення для підлітків / Г.В. Резапкіна. – М., 2000. – 234 с.
31. Рубінштейн З. Л. Проблеми загальної психології. М.: Видавництво «Педагогіка» 1973. – С.423.
32. Снегір'ова Т.В. Особистісне самовизначення у старшому шкільному віці / Т.В. Снегір'ова // Зап. психології. - 1989. - № 2. – З. 23-29.
33. Степанський В.І. Психологічні проблеми вибору професії / В.І. Степанський. – М., 1995. – 231 с.
34. Сьюпер Д. Мотиви вибору професії / Д. Сьюпер. – М., 2003. – 115 с.
35. Янічев П.І. Вміння саморегуляції у професійному самовизначенні учнів / П.І. Янічев // Зап. психології. – 2012. – №1. – С. 52-59.

ДОДАТКИ

Додаток А

Бланк опитувальника

1. Легко знайомлюсь із людьми.					1
2. Охоче і довго можу щось майструвати.		1			
3. Люблю ходити до музеїв, театрів, на виставки.				1	
4. Охоче і постійно доглядаю рослин, тварин.	1				
5. Охоче і довго можу щось обчислювати, креслити.			1		
6. Із задоволенням спілкуюся з однолітками чи малюками.					1
7. Із задоволенням доглядаю рослин і тварин.	1				
8. Зазвичай роблю мало помилок у письмових роботах.			1		
9. Мої вироби зазвичай викликають інтерес у товаришів, старших.		2			
10. Люди вважають, що маю художні здібності.				2	
11. Охоче читаю про рослини, тварини.	1				
12. Беру участь у спектаклях, концертах.				1	
13. Люблю читати про влаштування механізмів, приладів, машин		1			
14. Довго можу розгадувати головоломки, завдання, ребуси.			2		
15. Легко улагоджую розбіжності між людьми					2
16. Вважають, що маю здібності до роботи з технікою.		2			
17. Людям подобається моя художня творчість/				2	
18. У мене є здібності до роботи з рослинами та тваринами.	2				
19. Я можу ясно висловлювати свої думки у письмовій формі.			2		
20. Я майже ніколи ні з ким не сварюся.					1

21. Результати моєї технічної творчості схвалюють навіть незнайомі люди.		1			
22. Без особливих зусиль засвоюю іноземні мови.			1		
23. Мені часто трапляється допомагати навіть незнайомим людям					2
24. Довго можу займатися музикою, малюванням, читати книги і т.д.				1	
25. Можу впливати на перебіг розвитку рослин та тварин.	2				
26. Люблю розумітися на пристрої механізмів, приладів.		1			
27. Мені зазвичай вдається переконати людей у своїй правоті.					1
28. Охоче спостерігаю за рослинами чи тваринами.	1				
29. Охоче читаю науково-популярну, критичну літературу, публіцистику.			1		
30. Намагаюся зрозуміти секрети майстерності та пробую свої сили у живописі, музиці тощо.				1	
РЕЗУЛЬТАТИ					
	П	Т	З	Х	Ч

РЕЗЮМЕ

Атаманчук Вікторія

Курсова робота на тему: «Соціально-психологічні фактори вибору професії у старшому шкільному віці».

В курсовій роботі проведено теоретичний аналіз впливу соціально-психологічних факторів на вибір професії у старшому шкільному віці; охарактеризовано вікові особливості старшокласників; підбрано та апробовано методики, спрямовані на вивчення особливостей професійного самовизначення старшокласників, а саме методика «Диференціально-діагностичний опитувальник» Клімова (ДДО). В ході дослідження визначено, що серед досліджуваних переважає гуманітарна спрямованість у виборі сфери діяльності.

Метою роботи є визначення соціально-психологічних факторів, які впливають на вибір професії у старшому шкільному віці.

Ключові слова: психологія, професія, вибір, соціально-психологічний фактор, діагностика, самовизначення, вікові особливості, підлітковий вік.

Abstract

Victoriia Atamanchuk

Coursework on the topic: "Social and psychological factors of choosing a profession in high school age."

In the course work, a theoretical analysis of the influence of socio-psychological factors on the choice of a profession in high school age is carried out; the age characteristics of high school students are characterized; selected and tested methods aimed at studying the peculiarities of professional self-determination of high school students, namely the Klimov Differential Diagnostic Questionnaire (DDO) method. In the course of the research, it was determined that humanitarian orientation prevails among the researched in the choice of the field of activity.

The purpose of the work is to determine the socio-psychological factors that influence the choice of a profession in high school age.

Key words: psychology, profession, choice, socio-psychological factor, diagnosis, self-determination, age characteristics, adolescence.